

فرهنگ‌نگاری ایرانی میانه^۱

Middle Iranian Lexicography, Proceedings of the Conference held in Rome, 9-11 April 2001, Edited by Carlo G. Cereti and Mauro Maggi, Istituto Italiano per L'Oriente, Roma 2005, pp. 402.

این اثر چهل و هشتمین اثر از مجموعه شرق‌شناسی رُم است که زیر نظر گراردو نیولی ایران‌شناس شهیر ایتالیایی منتشر می‌شود. این دفتر مجموعه مقالات همایش بین‌المللی فرهنگ‌نگاری ایرانی میانه است که به تاریخ ۹-۱۱ آوریل ۲۰۰۱ در دانشگاه رم «لاسپینزا» برگزار شد و در سال ۲۰۰۵ میلادی به کوشش کارلوج. چِرتی^۲ و ماورو

(۱) از آقای حسن رضائی باغبیدی که نگارنده را در ترجمه عنوان مقالات فرانسه و ایتالیایی یاری رساندند، سپاسگزارم.

2) Carlo G. CERETI

ماجی^۳ به چاپ رسید. در این نوشته ابتدا عنوان همه مقاله‌های این مجموعه را می‌آوریم، سپس به معرفی و بررسی چند مقاله می‌پردازیم.

پیشگفتار

کارلو ج. چرتی و ماورو ماجی.

مقدمه

- خوشامدگویی به شرکت‌کنندگان؛ گرادو نیولی.^۴
- خطابه خیر مقدم رئیس انجمن ایران‌شناسی اروپا؛ آنتونیو پائائینو.^۵
- سخنرانی افتتاحیه مدیر مرکز فرهنگ‌نگاری آی‌اس‌آی‌ای (IsIAO)؛ آدریانو رُسی.^۶

سخنرانی‌های اصلی

- در مسیر ایرانی میانه: واژه‌نگاری اوستایی؛ ج. کلنز^۷
- واژگان و نام‌های ایرانی میانه در روایت‌های بیگانه؛ ر. اشمیت^۸
- کاربرد رایانه برای جستجوی واژگان؛ ت. اُرلاندی^۹
- درباره هویت و یکپارچگی زبان پارتی و واژگان ناشناخته آن؛ و. زوندرمن.^{۱۰}
- فرهنگ‌نگاری سغدی؛ الیو پرواسی.^{۱۱}
- فرهنگ‌نگاری خوارزمی؛ دورکین مایسترارنست.^{۱۲}
- فرهنگ‌نگاری ختنی؛ ا. ام‌ریک^{۱۳} و م. ماجی.

3) Mauro Maggi
5) Antonio PANAINO
7) J. KELLEN
9) T. ORLANDI
11) Elio. PROVASI
13) R.E. EMMERICK

4) Gerardo Gnoli
6) Adriano Rossi
8) R. SCHMITT
10) W. SUNDERMANN
12) D. DUKIN- MEISTERERNST

تحقیقات فرهنگ‌نگاری

- فرهنگ فارسی میانه: طرح تحقیق؛ ش. شاکد^{۱۴} و ک. ج. چرتی
- فرهنگ‌نگاری ایرانی میانه غربی: طرح فرهنگ مانوی؛ د. مایسترانست.
- آماده‌سازی پیکره متون سغدی برای طرح فرهنگ مانوی اس اُ ای اس (SOAS)؛ ا. مورانو.^{۱۵}
- فرهنگ جدید تاریخی و ریشه‌شناسی ختنی؛ ر. ا. امیریک و م. ماجی.

مطالعات واژگانی

- واژگان و نام‌های اوستایی در فارسی میانه غرب؛ ک. ج. چرتی.
- وام‌واژه‌های ایرانی در سریانی: چند مشکل در سال‌شماری و تاریخ فرهنگی؛ ک. آ. چیانکاگلینی.^{۱۶}
- اصطلاح‌شناسی ثنویت در فارسی میانه و پارتی؛ آی. گلدیتز.^{۱۷}
- «هلیله»، واژه‌ای آیینی نزد سلیمانی‌ها در گرمسیر کرمان؛ کریستوفرتی.^{۱۸}
- (کلمات) مشابه، چندمعنا و مجازی: ملاحظات دربارۀ فرهنگ‌نگاری فارسی میانه؛ ا. فیلیپپنه.^{۱۹}
- بازمانده‌های فارسی میانه و دیگر معماهای واژگانی در نوشته‌های فارسی-یهودی کهن؛ ا. گیندین.^{۲۰}
- واژه‌های زردشتی با منشأ پهلوی و اوستایی در فرهنگ جهانگیری؛ گوئیتزو.^{۲۱}
- اهمیت ترجمۀ متن‌های پهلوی برای فرهنگ فارسی میانه؛ جوزفسن.^{۲۲}

14) Sh. Shaked
 16) C. A. Ciancaqlini
 18) S. Cristoforetti
 20) Th. E. Gindin
 22) J. Josephson

15) E. Morano
 17) I. Colditz
 19) E. Filippone
 21) D. Guizzo

- درباره اصطلاح‌شناسی حقوقی فارسی میانه؛ م. ماتسوخ.^{۲۳}
- فرهنگ‌نگاری و مفاهیم زردشتی در کتاب‌های پهلوی؛ آ. ویلیامز^{۲۴}

سخنرانی اختتامیه؛ گراردو نیولی

نیولی ضمن خوشامدگویی به شرکت‌کنندگان، از حامیان و مجریان همایش (دکتر ماجی و دکتر چرتی) سپاسگزاری می‌کند و در ادامه به تاریخچه‌ای بسیار کوتاه از مطالعات ایرانی، به‌ویژه ادبیات ایران قبل از اسلام و وضعیت کنونی آن در ایتالیا، می‌پردازد. پانائینو ضمن تأکید بر اهمیت مطالعات فرهنگ‌نگاری و واژگان‌شناسی ایرانی، به حمایت انجمن ایران‌شناسی اروپا از فعالیت‌های علمی دانشگاهی برای گسترش مطالعات ایرانی اشاره می‌کند. پانائینو درباره مطالعات جدیدی که جامعه علمی کنونی به آنها نیاز دارد، از جمله تدوین تاریخ ساسانی به کوشش ایران‌شناس برجسته آلمانی- یوزف ویزه‌هوفر^{۲۵} با پشتیبانی فیلیپ هوئزه^{۲۶} به بحث می‌پردازد. او در ادامه، تحقیقات ایرانی جدید به‌ویژه کشف متون ترفانی و اسناد جدید به زبان‌های ایرانی (مثل ختنی) را مورد ارزیابی قرار می‌دهد و سخنان خود را با این نکته که مطالعات ایرانی زمینه‌های ناشناخته و مبهم بسیار دارد و نیازمند پژوهش است، به پایان می‌برد.

شائول شاکد و کارلو چرتی در مقاله طرح فرهنگ فارسی میانه، با اشاره به فرهنگ‌های موجود به‌ویژه کار نیبرگ و مکنزی، گفته‌اند که این آثار نیاز دانشجویان مبتدی زبان پهلوی را رفع می‌کند ولی برای متخصصان این حوزه کارایی چندانی ندارد (ص ۱۸۱). در ادامه، با اشاره به طرح فرهنگ فارسی میانه‌ای که به سرپرستی شاکد و دستیاری دکتر چرتی و هیئت مشاوران علمی و دیگر پژوهشگران (درباره این گروه - ص

23) M. Macuch
24) A. Williams
25) J. Wiesehöfer
26) F. Huysse

۱۸۸) در دست تدوین است، آمده است: این فرهنگ شامل تمام متن‌های پهلوی به فارسی میانه زردشتی کتابی، فارسی میانه مانوی، نوشته‌های کتیبه‌ای (شامل سنگ‌نوشته‌ها، دیوارنوشته‌ها و مهرهای ساسانی) و پازند است (ص ۱۸۲). در مقابل هر واژه علاوه بر حرف‌نویسی و ترجمه واژه، معادل آن در سایر زبان‌های ایرانی باستان و میانه و نیز فارسی دری آورده می‌شود. ریشه واژه تا جایی که ممکن است ارائه خواهد شد و وام‌واژه‌ها و نیز متن‌هایی مانند درخت آسوریگ و یادگار زیران که در آنها عبارت‌های پارتی دیده می‌شود، در قسمت جداگانه آورده می‌شود (ص ۱۸۵). این فرهنگ قرار است در طول هفت/هشت سال به انجام رسد.

چرتی در مقاله «نام‌ها و واژگان اوستایی در فارسی میانه غربی»، مصوت‌های ā, ī, ū, a, ē, a, u... و نیز مصوت مرکب ōi در آغاز، وسط و پایان واژه‌های اوستایی را در تحول به فارسی میانه بررسی کرده و در ادامه حرف‌نویسی و آوانویسی مصوت‌های فارسی میانه را با رسم جدول شرح داده است.

چیانکاگلینی مقاله خود را با اشاراتی کوتاه به روابط ایرانیان و آرامیان از عصر هخامنشی تا پایان دوره ساسانی و ورود واژه‌های ایرانی به زبان آرامی آغاز می‌کند و به بررسی تحقیقات انجام‌شده در این زمینه می‌پردازد، سپس ضمن اشاره به کم‌توجهی جامعه علمی به واژه‌های دخیل ایرانی در سریانی، طرحی برای گردآوری این واژه‌ها ارائه می‌کند و در ادامه به شرایط تاریخی تداخل زبان‌های ایرانی و سریانی می‌پردازد. این مقاله طرحی تحقیقی است که چیانکاگلینی، از حدود یک سال پیش از تاریخ همایش آن را شروع کرده و برآن است تا واژه‌نامه واژه‌های دخیل ایرانی در زبان سریانی را تهیه کند. در قسمت پایانی، ویژگی‌های واژه‌نامه با مثال چند واژه آمده است. در ایران باستان دو نوع ثنویت رایج بود: نوع اول واژه‌های اهورایی و اهریمنی مانند hunav- (اهریمنی) و pūra- (اهورایی) به معنی پسر و نوع دوم مربوط به واژه‌های متضاد

مانند wīmārīh به معنی بیماری و drōd به معنی تندرستی است. گلدیتز در مقاله خود دو نوع مذکور را ثنویت خارجی (outer dualism) نامیده و در ادامه به نوع سومی از ثنویت مربوط به متون مانوی پرداخته و آن را ثنویت داخلی (inner dualism) نام نهاده است. ماریا ماتسوخ به اصطلاح‌شناسی حقوقی فارسی میانه بر اساس وندیداد، هیریدستان، مادیان هزاردادستان و دینکرد هشتم پرداخته و معتقد است که اصطلاحات حقوقی فارسی میانه از سه منبع اساسی سرچشمه می‌گیرد: (۱) متون زند و اوستا؛ (۲) عباراتی از زبان‌های محلی که دقیقاً به متون حقوقی راه یافته‌اند؛ (۳) اصطلاحات تخصصی برگرفته از اعمال افراد مرتبط با دادگاه‌ها، که همین موارد ترجمه و شناخت متن‌های حقوقی فارسی میانه را مشکل ساخته است.

جوزفسن در مقاله‌اش با مثال‌های متعدد نشان داده است که می‌توان با تطبیق متن‌های پهلوی با زند، به معنی دقیق واژه‌ها پی برد.

در پایان شایسته است به چند واژه‌نامه زبان‌های ایرانی که در چند سال اخیر در ایران به چاپ رسیده یا می‌رسد، اشاره شود: واژه‌نامه فارسی باستان از چنگیز مولایی،^{۲۷} واژه‌نامه زبان پارتی از عسگر بهرامی،^{۲۸} بررسی ریشه‌شناختی فعل‌های زبان پهلوی از یدالله منصوری،^{۲۹} فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی از محمد حسن دوست^{۳۰} و فرهنگ پهلوی که توسط پژوهشگران و اعضای هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تدوین شده است و به زودی منتشر می‌شود. همچنین فرهنگ پهلوی بر اساس برگه‌های بازمانده از استاد فرزانه زنده‌یاد دکتر احمد تفضلی، که قرار است زیر نظر علی‌اشرف

(۲۷) مولایی، چنگیز (۱۳۸۷)، راهنمای زبان فارسی باستان، مهرنامگ، تهران.

(۲۸) عسگر بهرامی (۱۳۸۵)، واژه‌نامه زبان پارتی، راهنمای زبان پارتی، حسن رضائی باغبیدی، ققنوس، تهران.

(۲۹) منصوری، یدالله (۱۳۸۴)، بررسی ریشه‌شناختی فعل‌های زبان پهلوی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران.

(۳۰) حسن دوست، محمد (۱۳۸۳)، فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی (آ-ت)، زیر نظر دکتر بهمن سرکاراتی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران.

صادقی و ژاله آموزگار مدوّن و از سوی گروه فرهنگ‌نویسی فرهنگستان زبان و ادب فارسی منتشر شود.

سالار رضازاده

